

การแจกวิภัตตินาม

ในประโยค พุทธัง ภควันตัง อภิวัตเทมิ คำว่า พุทธัง ทำหน้าที่เป็นกรรมของประโยค
คำนามภาษาบาลีจะเปลี่ยนรูปตามหน้าที่ในประโยค เช่น คำว่า พุทธ ถ้าเป็นประธานของ
ประโยค ใช้ว่า พุทโธ ถ้าเป็นกรรมของประโยค ใช้ว่า พุทธัง ด้วยเหตุนี้ ในการเรียงคำเป็นประโยค
ประธาน กริยา กรรม จะเรียงกันอย่างไรก็ยังคงความเดียวกัน เช่น

มนุสโส พุทธัง อภิวัตเทติ

พุทธี อภิวัตเทติ มनुสโส

อภิวัตเทติ พุทธัง มनुสโส

แปลเหมือนกันว่า มนุษย์ยอมอภิวัตพระพุทเจ้า

สาเหตุที่ต้องมีการเรียงคำสลับที่กัน ก็เพื่อความไพเราะของเสียง หรือเพื่อให้ถูกต้องตาม
ลักษณะคำประพันธ์หรือฉันทลักษณ์

การที่ทุกคำแสดงหน้าที่ในประโยคชัดเจน ทำให้ไม่มีปัญหาความกำกวม เช่นในภาษาไทย
สามวันจากนารี เป็นอื่น ไม่รู้ว่านารีเป็นอื่น หรือคนที่จากไป เป็นอื่น

คำนามภาษาบาลีแจกวิภัตติได้ ๗ วิภัตติตามหน้าที่ในประโยค จะแสดงตัวอย่างการแจก
วิภัตติคำนามที่มีเสียงสระ อะ ลงท้าย เพศชาย คำว่า พุทธะ ดังนี้

วิภัตติที่	เอกพจน์	พหูพจน์	คำแปลแสดงหน้าที่ของคำ
๑ ปฐมวิภัตติ ประธาน	พุทโธ	พุทธา	อันว่าพระพุทเจ้า, อันว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๒ ทุตติยาวิภัตติ กรรม	พุทธี	พุทเธ	ซึ่งพระพุทเจ้า, ซึ่งผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๓ ตติยาวิภัตติ วิธี/เครื่องมือ	พุทเธนะ	พุทเธหิ พุทเธภิ	โดยพระพุทเจ้า, โดยผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๔ จตุตถวิภัตติ ที่ไป	พุทเธายะ พุทธีสสะ	พุทธานัง	แต่พระพุทเจ้า, แต่ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๕ ปัญจมีวิภัตติ ที่มา	พุทธา พุทธีมา พุทธีสมา	พุทเธหิ พุทเธภิ	จากพระพุทเจ้า, จากผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๖ ฉกฺขวิภัตติ เจ้าของ	พุทเธายะ พุทธีสสะ	พุทธานัง	ของพระพุทเจ้า, ของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน
๗ สัตตมีวิภัตติ ที่อยู่	พุทเธ พุทธีมहि พุทธีสมิง	พุทเธสุ	ในพระพุทเจ้า, ในผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน

อาลปนะเป็นคำร้องเรียก ไม่ได้ล้าดบังวิภัติ เพราะไม่ได้ทำหน้าที่ใดในประโยค และไม่สัมพันธ์กับคำอื่น เช่น พราหมณ ภิกขุ เอว สีลสมปนโน น กุโตจิ ภย สมนุสสตี แปลว่า ดูกร พราหมณ์ ภิกขุสมบุรุษด้วยศีลอย่างนี้ ย่อมไม่ประสพภัยแต่ไหนๆ เลย

ตัวอย่างประโยคอีกประโยคจะแสดงการใช้วิภัติที่ ๑ วิภัติที่ ๔ และวิภัติที่ ๖ แม้จะเป็นประโยคยาว แต่เรียงประโยคไม่ซับซ้อน ดูความหมายที่ละคำ จะเข้าใจได้ไม่ยากเลย

เอกายโน อยมคฺโค โสภปริเทวาน สมตฺติกฺกมย ทุกฺขโทมนสฺसान อตฺตงฺคมย
ณายสฺส อริคฺคมย นิพฺพานสฺส สจฺฉฉิกริยาย

แปลว่า

ทางเอกนี้เป็นไปเพื่อความล่วงไปแห่งความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโศมนัส เพื่อความบรรลुแห่งธรรมที่ถูกต้อง เพื่อการทำให้แจ้งแห่งพระนิพพาน

มคโค เป็นวิภัตติที่ ๑ (ปฐมวิภัตติ) แปลว่า ทาง หรือ หนทาง

เอกายโน ขยายประธานคือ มคโค จึงต้องแจกวิภัติเป็นวิภัติที่ ๑ ด้วย แปลว่า เอก เดียว
 อยู่ แปลว่า นี้

ข้อความส่วนที่เหลือเป็นส่วนขยาย มีองค์ประกอบเหมือนกัน คือ วิภัติที่ ๔ + วิภัติที่ ๖ แต่ภาษาบาลีเรียงคำที่เป็นวิภัติที่ ๖ ก่อน เวลาแปล แปลวิภัติที่ ๔ ก่อน

โสภปริเทวาน สมตักกมาย เพื่อความล่วงไปแห่งความโศกและปริเทวะ

ทุกขโหมนสฺสาน อตถกฺมมาย เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโหมนัส

ถวายสัส อธิคมาย เพื่อความบรรลู่แห่งธรรมที่ถูกต้อง

นิพพานสส สจฉิกิริยาย เพื่อการทำให้แจ้งแห่งพระนิพพาน